

Archiefwerking met betrekking
tot het architecturale erfgoed

Jaarverslag 2008

Inhoudelijk activiteitenverslag

CentrumVlaamseArchitectuurarchieven

I.	INLEIDING	3
II.	SENSIBILISEREN	4
II.1	Vernieuwingsoperatie www.cvaa.be	4
II.2	E-nieuwsbrief	4
II.3	Erfgoeddag: Oproep	4
II.4	Open Monumentendag	5
II.5	Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973	5
II.6	Publicaties	5
III.	Acties rondom bewaren, onderzoeken en ontsluiten	5
III.1	Registratie & ontsluiting van architectuurarchieven	5
III.2	Isia Isgour 1913-1967	6
III.3	Het Gekwetste Gewest. Behoud, beheer en ontsluiting van wederopbouwarchieven in de Westhoek	6
III.4	Renaat Braem 1910-2010	7
III.5	Huizen van papier/ mijnadres.org	7
IV.	Kennisoverdracht	7
IV.1	Het CVAa als spreker op studiedagen van derden	8
IV.2	Begeleiding stages opleiding Architectuurgeschiedenis en Archiefwetenschappen	8
IV.3	Partnership AMSAB en VUBPress: Publicatie <i>Het Paleis op de heide</i>	8
IV.4	Adviesverlening	8
IV.5	F.A.Q en Toolbox	8
IV.6	Partnership Richtlijnen Sociale Huisvestingsmaatschappijen	8
IV.7	Handleiding architectuurarchieven: selectie, verwerven en beschrijven	9
IV.8	Architectuurarchieven en mondelinge geschiedenis	9
V.	Coördinatie	9
V.1	Architectuurtijdschriften mapping	9
V.2	Adviesraad	10
V.3	Digitaal depot	10
V.4	European Architectural History Network	10
VI.	Procedures voor overdracht & verwerving	10
VII.	Communicator en bemiddelaar	11
VII.1	Adviesraad	11
VII.2	Vertegenwoordiger in verschillende overlegorganen	11
VII.3	Deelname aan colloquia, aanwezigheid op lezingen en tentoonstellingen	12
VIII.	Bijlagen	12

Dit jaarverslag 2008 is opgebouwd tegen de achtergrond van het *Beleidsplan 2008-2012* ingediend bij de Vlaamse overheid op 31 januari 2007 en het *Jaarplan 2008* dat binnen het kader van dit beleidsplan werd geschreven.

I. INLEIDING

In 2008 werd door het CVAa zowel ingezet op onderzoek als op publiekswerking. Voor het CVAa zijn beide onlosmakelijk verbonden: archiefwerking, onderzoek en sensibilisering zijn het vruchtbaarst wanneer ze elkaar opladen en versterken. De publiekswerking werd opgehangen aan een intense samenwerking met diverse erfgoedspelers in Limburg rond de figuur van Isia Isgour. Daarmee werd tegelijkertijd aan sensibilisering gedaan rond naoorlogse architectuur en kon het CVAa zijn expertise vergroten op het vlak van naoorlogse architectuurarchieven en het belang van immateriële bronnen hierin. De acties rond de figuur van Isgour sloegen een brug tussen twee belangrijke publieksmomenten: Erfgoeddag en Open Monumentendag. In 2008 werd tevens de eerste fase van het project over wederopbouwarchieven afgerond. Dit grootschalige onderzoek in de 18 Westhoekgemeenten naar niet geregistreerde architectuurarchieven, resulteerde in een kenniswebsite die voor het eerst lokale archieven over de wederopbouw ontsluit voor archivarissen én een breed publiek. Zowel in het project rond wederopbouwarchitectuur als in het project Isia Isgour werkte het CVAa zeer nauw samen met diverse lokale organisaties en erfgoedspelers, waardoor de projecten lokaal verankerd raakten. Op die manier leidde het CVAa voor een deel 'erfgoedambassadeurs' op en initieerde het erfgoedgemeenschappen voor de specifieke thema's van naoorlogse architectuur in Limburg en wederopbouwarchitectuur in de Westhoek. Daarnaast lanceerde het CVAa op de Cultuurmarkt in Antwerpen zijn volledig vernieuwde website waardoor het centrum zijn rol van expertisecentrum nog beter kan waarnemen: de communicatie van nieuws, kennis en belangrijke links gebeurt efficiënter waardoor www.cvaa.be kan uitgroeien tot een volwaardige digitaal informatiecentrum voor architectuurarchieven en –geschiedenis. Naast deze publiekprojecten werkte het CVAa in 2008 aan twee onderzoekstrajecten die ook in de toekomst de werking van het CVAa grotendeels zullen bepalen: het traject digitale architectuurarchieven en het Collectieplan Architectuurarchieven Vlaanderen.

Op zakelijk vlak was het een jaar met verschillende personeelwissels. De projectleider Bregje Provo ging eind augustus uit dienst. In oktober kwam Ellen Van Impe in dienst in een nieuwe functie van projectleider. Op die manier werd nog beter voldaan aan de adviezen op het beleidsplan waarin werd gesteld dat de extra middelen moeten worden ingezet om het personeel voltijds in dienst te nemen. Daarnaast werd Jorg De Vriese als documentalist aangeworven, in samenspraak met het VAI. Hij werkt een dag per week voor het VAI, en een dag per week voor het CVAa waar hij de binnenkomende informatie stroomlijnt voor de website en de bibliotheek organiseert.

2008 was overigens op zakelijk vlak een belangrijk jaar voor het CVAa aangezien de boekhouding volledig werd gescheiden ten opzichte van het VAI (met eigen bankrekeningnummers). Door de sponsorwerving van het VAI is de vzw Vlaams Architectuurinstituut, waaronder het CVAa valt, gedeeltelijk BTW-plichtig volgens het algemeen verhoudingsgetal van 20%. Deze zakelijke formalisering van de gescheiden financiële, projectmatige en personele werking van het CVAa ten opzichte van het VAI belet evenwel niet dat er op inhoudelijk vlak cruciale raakpunten tussen beide instellingen zijn, die in onderlinge samenwerkingsovereenkomsten werden vastgelegd. Deze overeenkomsten hebben vooral betrekking op de werking rond het project Renaat Braem 1910-2010 (cfr. III.4), het wederopbouwproject en het digitale depot dat wordt uitgebouwd voor architectuurarchieven (cfr. V.5).

Sofie De Caigny, coördinator CVAa

II. SENSIBILISEREN

II.1 Vernieuwingsoperatie www.cvaa.be

Na de voorbereiding van de vernieuwing van de CVAA-website werd in de loop van 2008 de website uitgewerkt en getest en opgeladen met nieuwe informatie. Naar aanleiding van de start van het nieuwe culturele seizoen werd de vernieuwde website gelanceerd op de Cultuurmarkt Antwerpen (31/08/2008). Naast een nieuwe lay-out en een eenvoudig gestructureerde opbouw van de website werd ingezet op het toevoegen van nog meer informatie over architectuurarchieven in Vlaanderen en het buitenland. De technische aanpassingen laten toe dat alle informatie op de website eenvoudig kan worden geactualiseerd door de CVAA-medewerkers, wat garanties biedt voor het steeds up-to-date houden van de informatie. De dagelijks geactualiseerde website is hét virtuele informatiecentrum voor architectuurarchieven en –geschiedenis in Vlaanderen en bericht ook over belangrijke internationale congressen en ontwikkelingen. De CVAA-website bevindt zich in de omgeving www.vai.be. De bezoekerscijfers kunnen slechts voor de ruime webomgeving www.vai.be worden weergegeven: aantal bezoekers VAI-website: 158,710 en aantal bezochte webpagina's: 718,964.

Uitvoering: Bregje Provo, Line Mertens en Annelies Nevejans

II.2 E-nieuwsbrief

Het CVAA bepaalt mee de inhoud van de digitale nieuwsbrief van het VAI. Items over roerend architecturaal erfgoed en/of de werking van het CVAA verschenen in volgende nieuwsbrieven: 1) ArchitectuurActueel nr. 80 – januari '08: Selectielijst voor de archieven van sociale huisvestingsmaatschappijen; 2) ArchitectuurActueel nr. 84 – februari '08: Oproep / Archiefmateriaal van de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog gezocht; 3) Nieuwsbrief nr. 89 – april '08: Oproep / Fondation Le Corbusier (onderzoeksbeurs), Erfgoeddag / Wordt verwacht, Architecturaal Erfgoed / Winkel Claus van architect Huib Hoste gaat tegen de grond; 4) Nieuwsbrief nr. 101 – juli '08 : Vacature / jobstudent bij het CVAA, Tentoonstelling / Anno Expo, Congres / Docomomo – The Challenge of Change, Naar een nieuw cultureel-erfgoeddecreet; 5) ArchitectuurActueel nr. 103 – juli '08: Vacature / archivaris/projectleider bij het CVAA; 6) augustus '08: Boekpresentatie Isia Isgour, Nieuwe website voor het CVAA, The Challenge of Change / Internationale Docomomo Conferentie; 7) ArchitectuurActueel nr. 111 – september '08: Publicatie Isia Isgour 1913-1967, Over de architect en zijn werk, Presentatie publicatie Isia Isgour 1913-1967, Documentaire Isia Isgour – Gebouwen spreken, Isia Isgour op Open Monumentendag in Limburg; 8) Nieuwsbrief nr. 115 – oktober '08: Tentoonstelling De Modelwijk van gisteren, vandaag en morgen; 9) Nieuwsbrief nr. 118 – oktober '08: vacature CVAA-projectmedewerker/archivaris; 10) ArchitectuurActueel nr. 124 – november '08: Piranesi. De prentencollectie van de Universiteit Gent; 11) ArchitectuurActueel nr. 125 – december '08: Voorstelling www.wederopbouw.be; 12) ArchitectuurActueel nr. 126 – december '08: Ontdek de website wederopbouw.be; 13) ArchitectuurActueel nr. 127 – december '08: CVAA/terugblik 2008; 14) Architectuuractueel 128 nr. – december '08: 'Gezocht: wederopbouwarchieven'.

Aantal abonnees VAI-nieuwsbrief: 5,432 op 15/1/08 en 7,387 op 17/12/08

Uitvoering: Sofie De Caigny, Annelies Nevejans, Ellen Van Impe

II.3 Erfgoeddag: Oproep

Op zondag 13 april 2008 vond de Erfgoeddag plaats met als centrale thema *Wordt verwacht*. Daarmee blikte deze hoogdag van het roerend en immaterieel erfgoed vooruit naar de toekomst. Het CVAA greep deze dag aan om samen met verschillende Limburgse partners te sensibiliseren rond het het Limburgse oeuvre van de architect *Isia Isgour* (1913-1967). Het CVAA lanceerde samen met de Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, de Erfgoedcel Hasselt en de gemeente Lanaken op Erfgoeddag een oproep om verhalen, fotomateriaal en andere getuigenissen over het werk van Isgour te registreren. Het fotomateriaal en de interviews die eruit voortkwamen, werden gedigitaliseerd en beschikbaar gesteld door de erfgoedcel Mijn-Erfgoed. Het CVAA kreeg van de provincie Limburg een bijkomende ondersteuning om het immateriële erfgoed te bundelen en te ontsluiten in de vorm van een

documentaire die op Open Monumentendag (zondag 14 september 2008) in belangwekkende gebouwen van Isgour doorlopend werd getoond. Daarmee werden culturele acties rond roerend en onroerend architecturaal erfgoed ingezet om elkaar te versterken.

Uitvoering: Annelies Nevejans, Sofie De Caigny, Bregje Provo

II.4 Open Monumentendag

Het CVAa schreef een bijdrage over architectuurarchieven als bronnen van kennis en over de materiële zorg van architectuurarchieven bij publieksactiviteiten (tentoonstellingen, erfgoedwandelingen, ...) als thematekst voor de Open Monumentendag 2008. Deze teksten worden door het coördinatiecentrum van Open Monumentendag online ter beschikking gesteld van de lokale comités. Zo bereikt de kennis over een goed behoud en beheer van architectuurarchieven lokale erfgoedwerkers. Het CVAa gaf ook inhoudelijke ondersteuning bij de organisatie van de activiteiten rond architect Isia Isgour in Limburg, en wees hierin telkens op het belang van het roerend architecturaal erfgoed om de bebouwde omgeving te begrijpen en er op een zinvolle manier mee om te gaan. Tot slot werd het resultaat van de oproep op de Erfgoeddag gelanceerd, getoond op de Open Monumentendag in de vorm van een documentaire van mondelinge getuigenissen over Isgour en zijn architectuur. Daarmee bouwde CVAa kennis op over mondelinge bronnen als architectuurarchieven. CVAa stapte samen met het coördinatiecentrum van OMD in een mediadeal met Radio 1 zodat het project ook een publieksbereik kende buiten de provincie Limburg. De sensibilisatie voor het roerend erfgoed van de architect, had ook gevolgen voor het onroerend patrimonium: in het najaar werd de kleuterschool van Isgour in Meulenberg beschermd.

Uitvoering: Bregje Provo, Sofie De Caigny, Line Mertens

II.5 Wonen in Welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973

Twee gevallenstudies van de tentoonstelling *Wonen in welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973* werden hernomen en geïntegreerd in plaatselijke initiatieven. In de eerste plaats werd in september 2008 de case 'Modelwijk' heropgesteld in de Modelwijk in Laken naar aanleiding van de Open Monumentendag in Brussel die in de Modelwijk in het teken stond van de nakende renovatie van de wijk. In Sledderlo te Genk werd de case 'Sledderlo' hernomen en ingepast in een tentoonstelling voor de buurtbewoners naar aanleiding van het masterplan dat voor de wijk wordt opgemaakt.

Uitvoering: Annelies Nevejans, Sofie De Caigny

II.6 Publicaties

Zie IV.2

III. ACTIES RONDOM BEWAREN, ONDERZOEKEN EN ONTSLUITEN

Vlaamse archiefinstellingen, musea en andere culturele instellingen bewaren en beheren een enorme rijkdom aan architectuurarchieven. Het CVAa biedt via het opzetten van partnerships ondersteuning voor een goed beheer van deze archieven en ontwikkelde hiervoor speciale instrumenten.

III.1 Registratie & ontsluiting van architectuurarchieven

In 2008 was er een duidelijke stijging in de prospectie en registratie van private architectuurarchieven ten opzichte van de voorgaande jaren. Dit is te danken aan de thematische en regionale prospectie in het kader van het project Het Gekwetste Gewest, een project dat sterk lokaal is verankerd, zie: III.3

Een tweede belangrijke actie in 2008 rond bewaren en registratie van architectuurarchieven was de ontwikkeling van het Collectieplan Architectuurarchieven Vlaanderen met bijhorende databank als instrumentarium. Dit plan werd aan de professionelen in de architectuurarchiefsector voorgelegd op de bijeenkomst van de adviesraad van

2 september 2008, waar in onderling overleg en debat klemtonen in het plan werden vastgelegd. Daarnaast ontwikkelde het CVAA in 2008 een databank waarin gegevens over architecten en hun archieven worden bijgehouden. Voor het CVAA is deze databank een centraal werkinstrument dat de wetenschappelijke basis vormt voor het collectieplan. Momenteel bevat de databank 1411 records van evenveel architecten en hun archief. De databank is ontworpen om aan de specifieke zoekfuncties van het Collectieplan te kunnen voldoen. CVAA wil de gegevens van de databank op termijn integreren in ODIS (cfr. bijlage 4). Hiervoor liepen constructieve gesprekken met Peter Heyrman van ODIS, en er wordt in 2010 een onderzoekstraject door ODIS en CVAA uitgestippeld in functie van deze implementatie.

Uitvoering: Annelies Nevejans, Ellen Van Impe, Sofie De Caigny

III.2 Isia Isgour 1913-1967

Isia Isgour bouwde in Brussel en in Limburg op korte tijd een aanzienlijk oeuvre in de jaren vijftig en zestig. Hij realiseerde zowel private als overheidsopdrachten, op diverse schaal. In 1967 overleed hij plots, waardoor zijn archief versnipperd raakte. Isgours archief is hierbij geen unicum: vele architectuurarchieven van architecten wiens naam niet in de geschiedenisboeken terecht kwam, maar wiens oeuvre wel beeldbepalend is voor een bepaalde regio of periode, raakten verloren en/of verspreid. Het CVAA nam Isgour als casestudy om te onderzoeken waar resten van dergelijke archieven zich bevinden, waar 'schemerarchieven' worden bewaard en hoe deze versnipperde situatie op een integrale manier kan worden ontsloten opdat onderzoekers en erfgoedwerkers toch eenvoudig de bewaarde documenten kunnen terugvinden. Het resultaat werd gebundeld in de tweede aflevering van de reeks *Focus Architectuurarchieven*. Het voorbereidend onderzoek aan deze publicatie werd gekoppeld aan publieksprojecten op de Erfgoeddag en de Open Monumentendag zodat een geïntegreerde werking (archiefwerving, architectuurhistorisch onderzoek en sensibilisering) rond het thema 'Isgour' kon worden uitgevoerd. Bij de voorbereiding van zowel de publicatie over het architectuurarchief van Isia Isgour, de Erfgoeddag en de Open Monumentendag werd er architectuurarchiefmateriaal van en over Isia Isgour opgespoord en geregistreerd. Concreet gaat het om plannen en fotomateriaal dat overwegend bij Isgours erfgenamen (Marc Isgour, Liane Ranieri) en oud-medewerkers (Peter Mandl, Francis Bogaert) en bij de bouwmaatschappij Houben (Edward Houben) werd bewaard. Door digitalisering en registratie bij CVAA is dat materiaal op een meer duurzame manier bewaard. Een deel van het fotomateriaal werd door de erfgoedcel Mijnerfgoed gedigitaliseerd en ontsloten via hun beeldbank. Voor een overzicht gedeponeerde en/of gesignaleerde archieven 2008, cfr. VI. Procedures voor overdracht & verwerving

Uitvoering: Annelies Nevejans, Sofie De Caigny, Niene Dauphin (stagiaire UGent)

III.3 Het Gekwetste Gewest. Behoud, beheer en ontsluiting van wederopbouwarchieven in de Westhoek

Om nog onbekend privaatrechtelijk archiefmateriaal over de wederopbouw op te sporen, werd het project Het Gekwetste Gewest op verschillende contactmomenten met de lokale erfgoedwerkers, archivariissen en heemkundige kringen voorgesteld. Op 14/04/2008 werd het voorgesteld op het Streekoverleg Westhoek. Daarnaast werd het project voorgesteld op het overleg Cultuur Westhoek (10/10/07), op de eindpresentatie van de bijdrage van Labo S aan het ruimere wederopbouwproject (17/01/08), bij de raad van bestuur van CO7 en op de stuurgroep van het netwerk Oorlog en Vrede (28/02 /08). Daarnaast vond het project ook weerklank in de lokale en gespecialiseerde pers (zie: Bijlage 3: CVAA in de pers). Er werd een oproep gelanceerd om archiefmateriaal te lokaliseren over de wederopbouwarchitectuur dat zich buiten de gemeentelijke archiefdiensten en bestaande heemkundige kringen en erfgoedorganisaties bevindt. De oproep diende een dubbel doel: enerzijds het bekendmaken van het project, anderzijds ter ondersteuning van de zoektocht naar privaatrechtelijk archiefmateriaal over de wederopbouw. 'Op zoek naar wederopbouwarchieven' verscheen in de nieuwsbrief van

de Erfgoedcel Ieper, de gemeentelijke infobladen, de nieuwsbrief van het VAI, op de website van het Provinciaal Archief, de website van het CVAA, en zal verschijnen in *In de Steigers* (het provinciaal erfgoedtijdschrift) (02/2008), Het Wekelijks Nieuws en de Binnenkrant van M&L. Voor een overzicht gedeponeerde en/of gesignaleerde archieven 2008, cfr. VI. Procedures voor overdracht & verwerving.

In het kader van Het Gekwetste Gewest werd in 2008 de website www.wederopbouw.be gelanceerd waarin de resultaten werden gebundeld van het grootschalig onderzoek naar de archieven die de wederopbouw in de Westhoek na de Eerste Wereldoorlog documenteren. Op basis van een doorlichting van de archieven van de 18 Westhoekgemeenten en een gedetailleerde studie van het archief in vier pilotgemeenten ontstond een selectie van 154 archiefstukken die representatief zijn voor het wederopbouwarchief dat zich in de gemiddelde gemeentelijke archiefdienst in de Westhoek bevindt. De website www.wederopbouw.be maakt dat archiefmateriaal toegankelijk voor archivariissen, onderzoekers en het brede publiek. De meerwaarde van de website is dat dit materiaal ook visueel wordt weergegeven door hoogwaardige digitale reproducties en dat het in zijn context wordt geplaatst, met toelichting van de betrokken actoren en omkaderende wetgeving. Er werd een affiche gemaakt (750 ex.) die werd verspreid bij archieven en bibliotheken in Vlaanderen en Brussel om de website bekendheid te geven. Bezoekers van de website vanaf de lancering op 11 december 2008: unieke bezoekers 1002 en 1317 bezoeken nog in 2008.

Uitvoering: Annelies Nevejans, Ellen Van Impe, Eva Van Regenmortel, Annelies Anseeuw

III.4 Renaat Braem 1910-2010

In het najaar 2008 werd een subsidiedossier voor een Ontwikkelingsgericht project afgerond en ingediend bij het Agentschap Kunsten en Erfgoed. Hieraan ging een eerste verkennend onderzoek vooraf naar de betekenis van architectuurarchieven bij de herwaardering van naoorlogs modernistisch patrimonium. Daarvoor werden gesprekken gevoerd met specialisten van het VIOE, het Vlaams Architectuurinstituut, de stad Antwerpen, de Erfgoedcel Antwerpen, de Stadsbouwmeester Antwerpen, professoren architectuur en kunstwetenschappen van de VUB, UGent en de Hogeschool Sint-Lukas WENK. Dit onderzoekstraject naar de meerwaarde van architectuurarchieven bij architecturale ontwerpen, zal in 2009 worden verder gezet en in 2010 uitmonden in een publieksproject.

III.5 Huizen van papier/mijnadres.org

In 2008 werd het CVAA betrokken bij het internationale project 'Huizen van papier/mijnadres.org' waarbij het Gemeentearchief Rotterdam, het Archief Eemland, het Streekarchief Land van Heusden en Altena, het Stadsarchief Antwerpen en het Stadsarchief Mechelen zijn betrokken. CVAA maakte een intentieverklaring waarin het onderstreepte dat het advies zou verstrekken inzake materiële zorg en de manipulatie van kwetsbare archiefdocumenten, metadata, bekendmaking van het project in een internationaal netwerk van architectuurcentra, architectuurarchieven en architectuurmusea waarin het CVAA is ingeschreven en gerichte communicatie naar de verschillende doelgroepen.

IV. KENNISOVERDRACHT

Binnen de Vlaamse archief- en onderzoeksinstituten wordt belangrijke archivalische en architectuurhistorische kennis over architectuurarchieven gegenereerd. Het CVAA draagt hier in belangrijke mate toe bij. Het wil deze kennis bundelen en verspreiden in functie van het beter bewaren en ontsluiten van architectuurarchieven en het opbouwen van expertise over het architecturale erfgoed. Deze doelstelling wordt in praktijk gebracht door adviesverlening aan archiefvormers en –bewaarders. Daarnaast publiceert het CVAA resultaten van onderzoek van archieftechnische en architectuurhistorische aard. Beide reeksen hebben eveneens als doel archiefvormers, -

beheerders en gebruikers bewust te maken van de waarde van architectuurarchieven. Tenslotte tracht het CVAa via studiedagen de kennis over architectuurarchieven door te geven aan een gedifferentieerd publiek.

IV.1 Het CVAa als spreker op studiedagen van derden

- KAPA Iedendag 28 januari 2008, ism. APA lezing over architectuurarchieven in Vlaanderen (Sofie De Caigny en Annelies Nevejans)
- VMSW 9 mei 2008: workshop archieven van sociale huisvestingsmaatschappijen ism. ARA (Sofie De Caigny en Annelies Nevejans), zie IV.6
- KADOC-KULeuven 5.09.08 Congres Households of Faith (Sofie De Caigny)

IV.2 Begeleiding stages opleiding Architectuurgeschiedenis en Archiefwetenschappen

- Bert Mathijs, opleiding Kunstwetenschappen UGent
- Glenn Hoens, opleiding archief VUB – stage op parochiearchief van Sint-Amandus (Gent) met belangrijk onderdeel architectuurarchief (verbouwing kerk door architect Jan Rooms)

IV.3 Partnership AMSAB en VUBPress: Publicatie *Het Paleis op de heide*

Het CVAa werkt samen met het AMSAB - Instituut voor Sociale Geschiedenis en de VUBPress aan een publicatie over architect Maxime Brunfaut op basis van een manuscript van Johan Wambacq. Het CVAa onderzocht in welke mate dit manuscript nood had aan een bredere architectuurhistorische omkadering en zocht hiervoor contact met professoren Hilde Heynen en Luc Verpoest die beiden een inleidend essay schreven. Dit essay redigeerde het CVAa en anoteerde het conform de tekst van Wambacq. Het CVAa heeft ook het VIOE betrokken bij het project voor het maken van een hedendaagse fotografierreeks van het werk van Maxime Brunfaut. Op die manier wil het CVAa de architectuurhistorische kennis over het oeuvre van Brunfaut verhogen, wil het de verwevenheid van architectuur en politiek belichten, de archieven van Maxime Brunfaut vervolledigen en ontsluiten, de techniek van Oral History beter ingang doen vinden, en de aandacht vestigen op naoorlogs cultureel erfgoed als basis voor hedendaags debat.

Uitvoering: Sofie De Caigny

IV.4 Adviesverlening

Het CVAa kreeg in 2008 95 vragen (vgl. 2007: 79) in verband met architectuurgeschiedenis of architectuurarchieven. De archivaris van het CVAa gaf ook advies over bouwtekeningen aan de Geschied en Oudheidkundige kring van Brecht en omstreken in het kader van een tentoonstelling voor Open Monumentendag. Daarnaast schreef de projectleider een bijdrage over materiële zorg van architectuurarchieven en tentoonstellingen voor de website van de pen Monumentendag, zie: I.4

Uitvoering: Sofie De Caigny, Annelies Nevejans, Bregje Provo, Ellen Van Impe

IV.5 F.A.Q en Toolbox

Via de website www.cvaa.be zijn in de rubrieken 'FAQ' en 'Toolbox' een aantal antwoorden opgenomen op vaakgestelde vragen over archiefonderzoek en archiefbeheer. Op die manier maakt het CVAa de gegenereerde knowhow op een eenvoudige manier vlot toegankelijk.

Uitvoering: Annelies Nevejans

IV.6 Partnership Richtlijnen Sociale Huisvestingsmaatschappijen

Op 9 mei 2008 werd op het initiatief van het CVAa een vormingssessie georganiseerd voor de lokale huisvestingsmaatschappijen rond archiefbeheer voor sociale huisvestingsmaatschappijen. Het Algemeen

Rijksarchief en de VMSW waren partners. De vormingssessie vloeide voort uit een publicatie van het Algemeen Rijksarchief over selectie en bewaartermijnen van de archieven van sociale huisvestingsmaatschappijen waaraan het CVAa zijn medewerking verleende, namelijk: Carnier Marc en De Smet Sylvie m;m.v. Avermaete Tom en Nevejans Annelies, *Archieven van sociale huisvestingsmaatschappijen. Archiefsselectielijst 2007. Functioneel model*, Archiefbeheersplannen en selectielijsten 7, Algemeen rijksarchief en rijksarchieven in de provincien, Brussel, 2008.

Uitvoering: Annelies Nevejans en Sofie De Caigny

IV.7 Handleiding architectuurarchieven: selectie, verwerven en beschrijven

Samen met Godfried Kwanten van het KADOC werd een onderzoek gestart op basis van een voorbereidende studie van de hand van Hanne Van Herck over de technische archivalische aspecten 'selectie', 'verwerving' en 'beschrijving' van architectuurarchieven. Het traject bestond uit literatuurstudies en een grondige analyse van binnen- en buitenlandse *best practices*, en werd aan een platform van deskundigen voorgelegd. De studie zal in 2009 aan een publiek van erfgoedwerkers en archivariissen worden gepresenteerd.

Uitvoering: Ellen Van Impe, Annelies Nevejans en Sofie De Caigny

IV.8 Architectuurarchieven en mondelinge geschiedenis

Rond de casestudy van Isia Isgour werd zowel met naaste familieleden, opdrachtgevers, technische uitvoerders van zijn projecten als oud-medewerkers diepte-interviews afgenomen die hiaten in het onderzoek naar zijn archief opvulden. De resultaten werden verwerkt in een documentaire die aan een breed publiek werd getoond op de Open Monumentendag, en die na afloop van het evenement op dvd werd geschreven en is bezorgd aan scholen in de mijnstreek en de bibliotheken van de architectuuronderwijsinstellingen in Vlaanderen en Brussel. (cfr. II.3 en II.4).

V. COÖRDINATIE

In het beleidsplan wordt de coördinatie geformuleerd als een dubbele opdracht: enerzijds het in kaart brengen van de bewaarplaatsen van architectuurarchieven in Vlaanderen, het onderzoeken van de mogelijkheden voor verwerving, bewaring, ontsluiting en valorisatie van architectuurarchieven alsook het inventariseren van de wijze waarop architectuurarchieven worden ingezet in onderwijs en onderzoek. Anderzijds moet het CVAa acties ondernemen die leiden tot samenwerking tussen de verschillende actoren die zich inlaten met architectuurarchieven. In de diverse projecten van het CVAa benut het centrum zijn unieke positie tussen archiefvormers en archiefbeheerders enerzijds en tussen (universitaire) onderzoekers en andere culturele actoren anderzijds. Samenwerking en coördinatie komt bijgevolg op diverse wijzen tot uiting: in de vertaalslag van een onderzoeksrapport naar een praktische handleiding (zie IV.2), in het (virtueel) samenbrengen van een gefragmenteerd architectuurarchief (zie III.2), in het publiceren van een architectuurhistorische studie op basis van oral history (zie IV.3), in de deelname aan de erfgoeddag (zie II.3), in specifieke projectmatige architectuurarchiefonderzoeken zoals het Gekwetst Gewest (zie III.3), in de ontsluiting van archiefmateriaal en in de overdracht en registratie van privaatrechtelijk architectuurarchiefmateriaal.

V.1 Architectuurtijdschriften mapping

Het CVAa bracht de bibliothecarissen van de belangrijkste architectuurbibliotheken in Vlaanderen rond de tafel om een project op te zetten voor een verbeterde toegankelijkheid, behoud en beheer van architectuurtijdschriften. Dat zijn immers onuitputtelijke historische bronnen voor onderzoek, restauratie en architecten. Er werd een beslist een pilootproject op te zetten met 17 afgesloten architectuurtijdschriften. Deze selectie gebeurde op basis van het overleg van de eerste vergadering van het project (10/04/08) en op basis van input van de bibliothecarissen

nadien per mail. De selectie werd gemaakt op basis van tijdschriften die de meeste partners al dan niet gedeeltelijk in hun bezit hebben, die afgesloten zijn, en die relatief vaak geconsulteerd worden. Het CVAA onderzocht op gedetailleerde wijze volgende problemen met betrekking tot deze tijdschriften: naamsveranderingen, verschillende schrijfwijzen, ondertitels, consequent invoer in Antilope-databank, correctheid weergave bezit in Antilope-databank. Op termijn wordt gestreefd naar het bekomen van telkens een overzichtspagina in Antilope per tijdschrift voor al deze bibliotheken zodat het een wetenschappelijk correct onderzoeksinstrument kan worden. Tegelijkertijd biedt het project de mogelijkheden aan de deelnemende bibliotheken hun collecties zo optimaal mogelijk te beheren en onvolledigheden aan te zuiveren.

Uitvoering: Sofie De Caigny, Line Mertens, Ellen Van Impe

V.2 Adviesraad

Cfr. VII.1

V.3 Digitaal depot

In 2007/2008 werd een voorbereidend traject afgelegd waarin werd onderzocht wat een haalbaar en nuttig traject zou zijn voor de architectuur(archieff)sector met betrekking tot de digitale problematiek van architectuurarchieven, binnen de organisatorische en financiële mogelijkheden van het CVAA. Er werd een landschapsanalyse gemaakt van lopende internationale projecten op dit vlak, en van nationale projecten op het vlak van digitale depots. Op 29 januari 2008 werden verschillende scenario's besproken met de professionele archief- en architectuurarchieffsector in de adviesraad (cfr. VII 1). Jeroen Bekaert werd als externe deskundige aangetrokken gezien zijn expertise in het veld door zijn doctoraatsonderzoek "Standards-based interfaces for harvesting and obtaining assets from digital repositories/Op standaarden gebaseerde interfaces voor het verzamelen en verwerven van objecten uit digitale bewaarplaatsen". Na dit overleg werd beslist met een pilootproject van start te gaan in samenwerking met het VAI. Er is een onderlinge overeenkomst tussen beide organisaties waarin financiële, personele en inhoudelijke engagementen worden bepaald. In 2009 zal het e-depot ontwikkeld vanuit dit pilootproject operationeel zijn.

Uitvoering: Sofie De Caigny, Annelies Nevejans

V.4 European Architectural History Network

Samen met docente Inge Bertels (UA, VUB) verzorgt het CVAA de invoer van publicaties en activiteiten over architectuurarchieven en architectuurgeschiedenis.

VI. PROCEDURES VOOR OVERDRACHT & VERWERVING

De afgelopen jaren sensibiliseerde het CVAA over het belang van de bewaring van architectuurarchieven. Dit heeft interesse gewekt waardoor verschillende architecten of hun erfgenamen aanklopten voor advies om hun archieven te deponeren. Daar het CVAA niet over een eigen depot beschikt, tracht het CVAA samen te werken met bestaande depots om op korte termijn een bewaarplaats te vinden.

Uitvoering: Sofie De Caigny, Annelies Nevejans

Archief August Sley (gesignaleerd aan APA)

Archief Camille Van Elslande (overdracht naar PAWV)

Archief Ewald Houben (privaat, geregistreerd)

Archief Francis Bogaert (privaat, geregistreerd)

Archief J. Van Noten (gesignaleerd aan APA)

Archief Jan Christiaens (privaat, geregistreerd)

Archief Liane Ranieri (privaat, geregistreerd)

Archief Maarten Van Severen: CVAa bood intense begeleiding aan de erfgenamen van Maarten Van Severen om het archief van deze internationaal vermaarde ontwerper te bewaren bij een erkende instelling en te schonen, inventariseren en ontsluiten voor onderzoek. Het archief werd in december 2008 tijdelijk in depot gegeven aan het Stadsarchief Gent – De Zwarte Doos.

Archief Peter Mandl (privaat, geregistreerd en opgenomen bij het archief Isia Isgour bij het CVAa)

Archief René Cauwe (privaat, geregistreerd)

Archief Richard Acke (overdracht naar Stadsarchief Ieper)

Archief Theo Raison (privaat, geregistreerd)

Emile Van Weymers (privaat, overdracht naar Stadsarchief Gent)

Familiearchief Dugardyn (privaat, geregistreerd)

Familiearchief Viérin (privaat, geregistreerd)

Fotoarchief familie Van Coillie (privaat, geregistreerd)

VII. COMMUNICATOR EN BEMIDDELAAR

Het CVAa wil als communicator en bemiddelaar fungeren tussen alle actoren die met architectuurarchieven in aanraking komen. Het voorbije werkingsjaar heeft het CVAa het veld van de Vlaamse architectuurarchieven vertegenwoordigd op verschillende professionele en publieke fora.

VII.1 Adviesraad

In 2008 werden drie bijeenkomsten van de adviesraad georganiseerd.

29 januari 2008: Na een korte voorstelling van de lopende projecten bij het CVAa werd het thema 'digitale architectuurarchieven' aan. In het kader hiervan gaf dr. ir. Jeroen Bekaert een lezing. Bekaert promoveerde in 2006 aan de UGent met een proefschrift over digitale architectuurobjecten. Nadien was er een brede discussie over de rol die het CVAa in deze problematiek moet opnemen.

2 september 2008: Op deze adviesraad stond de voorstelling van het plan (methodiek en instrumentarium) van het Collectieplan Architectuurarchieven Vlaanderen centraal. De leden hadden vooraf een uitgebreide projectnota ontvangen, zodat de discussie meteen naar de kern van de zaak kon gaan. Daarnaast werden volgende projecten van het CVAa voorgelegd ter discussie: Het Gekwetste Gewest, Isia Isgour, Architectuurtijdschriften: mapping.

2 december 2008: bezoek aan de afdeling Collectie van het Nederlands Architectuurinstituut. Er werd een gesprek gevoerd met het hoofd van de collectie, de archivaris, de conservator en de directeur van het NAI. Daarnaast werd deelgenomen aan een voorstelling van het CIS (Collectie Informatie Systeem), een rondleiding in de depots en een bezoek aan het extern maquette depot in de Van Nellefabriek.

Uitvoering: Sofie De Caigny

VII.2 Vertegenwoordiger in verschillende overlegorganen

Het CVAa gaf in 2008 invulling aan de rol van communicator en bemiddelaar door het veld van de architectuurarchieven te vertegenwoordigen in verschillende nationale en internationale overlegorganen:

- VVBAD/AHD (Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief- en Documentatiewezen / Sectiebestuur Archief en Hedendaags Documentbeheer + werkgroep privaatrechterlijke archief), Annelies Nevejans
- Input geven aan de programmacommissie OKV (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen), Sofie De Caigny
- KAPA (Kring van Archivarissen in de Provincie Antwerpen), Sofie De Caigny
Voorstelling CVAa op bijeenkomst 28.01.2008
- ICA/SAR (International Council on Archives / Section on Architectural Records), Sofie De Caigny

- ICAM (International Confederation of Architectural Museums), Sofie De Caigny
- VCM – Contactforum voor erfgoedverenigingen, Sofie De Caigny
- VVBAD/OKBV (Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief- en Documentatiewezenen/ bestuur OKBV (Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen), Sofie De Caigny
- AAT-Ned / werkgroep, Annelies Nevejans

VII.3 Deelname aan colloquia, aanwezigheid op lezingen en tentoonstellingen

Het CVAA nam deel aan

- Studiedag 'Acquisitie in kunst- en erfgoedbibliotheken', VVBAD, 26.02.2008 (Sofie De Caigny)
- Algemene ledenvergadering VVBAD en Studienamiddag over auteursrecht, VVBAD, 14.03.2008 (Annelies Nevejans)
- Hoorzitting Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw, 18.03.2008 (Sofie De Caigny)
- Studiedag 'Hoe kies/koos ik software voor het beschrijven van mijn archieven?', VVBAD, 25.04.2008 (Annelies Nevejans)
- Infosessie nieuw Cultureel-Erfgoeddecreet, Agentschap Kunsten en Erfgoed, 10.06.2008 (Annelies Nevejans)
- ODIS-gebruikersdag, ODIS, 20.06.2008 (Annelies Nevejans)
- Studiedag 'Focus op het gebouw', VVBAD, 19.09.2008 (Annelies Nevejans)
- Studiedag 'Digitaal Depot', 15.10.2008 (Sofie De Caigny)
- KADOC-seminarie 'Bouwen voor God/Constructing for God: the architects A.W.N. Pugin & P.J.H. Cuypers', 21.11.2008 (Sofie De Caigny)
- Studiedag 'Archiefbeheer in Vlaanderen: recente decretale ontwikkelingen en initiatieven, 24.11.2008 (Sofie De Caigny)
- Staten Generaal van het Literair Erfgoed in Vlaanderen, 5.12.08 (Sofie De Caigny)

VIII. BIJLAGEN

Bijlage 1: Personeelbestand

Sofie De Caigny	Coördinator, 5/5
Annelies Nevejans	Archivaris, 5/5
Bregje Provo	Projectleider, 4/5 (vanaf 21/04 in zwangerschapsrust en –verlof, uit dienst op 31/08)
Line Mertens	Projectleider, 5/5 (21/04 -30/09/08); 4/5 (01/09/08-31/12/08)
Ellen Van Impe	Projectleider, 5/5 (vanaf 01/10/08)
Jorg De Vriese	Documentalist 1/5 CVAA – 1/5 VAI (vanaf 3/7)
Eva Van Regenmortel	Projectleider 'Gekwetst Gewest', 5/5 (01/01/08-31/10/08)
Annelies Anseeuw	Projectleider 'Gekwetst Gewest', 5/5 (15/11/08-)

Bijlage 2: Ledenlijst Raad van bestuur en Algemene vergadering Vlaams Architectuurinstituut vzw

Raad van bestuur

Wivina Demeester	voorzitter algemene vergadering en raad van bestuur
Piet Van Cauwenberghe	ondervoorzitter algemene vergadering en raad van bestuur
Christian Dugardyn	penningmeester algemene vergadering en raad van bestuur
Kristiaan Borret	lid raad van bestuur en algemene vergadering
André Loeckx	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Inge Schoups	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Marcel Smets	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Jan Strubbe	lid raad van bestuur en algemene vergadering

Paul Van Lindt	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Ignace Vandenaabeele	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Jan Vermassen	lid raad van bestuur en algemene vergadering
Moosa Benafiti	lid raad van bestuur en algemene vergadering

Algemene vergadering

Wivina Demeester	voorzitter algemene vergadering en raad van bestuur
Piet Van Cauwenberghe	ondervoorzitter algemene vergadering en raad van bestuur
Christian Dugardyn	penningmeester algemene vergadering en raad van bestuur
Geert Bekaert	oud-voorzitter, lid van de algemene vergadering
André Bergen	lid algemene vergadering
Kristiaan Borret	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Christine Conix	lid algemene vergadering
Filip De Pau	lid algemene vergadering
Goedele Desmet	lid algemene vergadering
André Loecx	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Inge Schoups	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Marcel Smets	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Jan Strubbe	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Ignace Vandenaabeele	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Paul Van Lindt	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Bob Van Reeth	lid algemene vergadering
Jan Vermassen	lid algemene vergadering en raad van bestuur
Moosa Benafiti	lid raad van bestuur en algemene vergadering

Bijlage 3: CVAa in de pers (alfabetische lijst)

1. "Archief Van Severen naar Zwarte Doos", *Het Nieuwsblad (regio Gent)*, 31/10/2008.
2. "Archieven van sociale huisvestingsmaatschappijen", *E-zine Archiefbrief Provincie West-Vlaanderen*,
3. "Boek 'Isia Isgour' in de reeks Focus Architectuurarchieven", *E-news Bouw & Wonen – editie 1401*, 04/09/2008.
4. "Boek 'Isia Isgour' in de reeks Focus Architectuurarchieven", *Het Laatste Nieuws*, 04/09/2008.
5. "Gent krijgt archief Maarten Van Severen", *De Standaard*, 25/10/2008.
6. "Gezocht: archiefmateriaal van de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog", *E-zine Archiefbrief Provincie West-Vlaanderen*, jg. 9, nr. 1, april 2008.
7. "Gezocht: wederopbouwarchieven!", www.openmonumenten.be (website Open Monumentendag Vlaanderen).
8. "Het Gekwetste Gewest", *Golflengte*, jg. 6, week 50, 12/12/2008.
9. "Huisgezin, huiselijkheid en religie. Internationale workshop", *KADOC Nieuwsbrief*, 11-12, 2008, p. 14-15. (vermelding spreker Sofie De Caigny op workshop 'Households of Faith: Domesticity and Religion')
10. "Infosessie 'Archiefbeheer en Open Oproep'", *Woon Woord (VMSW)*, jg. 5, zomer 2008, p. 5.
11. "Isia Isgour – Gebouwen Spreken", *Maak kennis met de monumenten van de 20^e eeuw. Open Monumentendag Vlaanderen / 20^e editie / 14 september*, 2008, p. 32.
12. "Isia Isgour 1913-1967", *M&L, septemebr-oktober*, 27/5, 2008, De Binnenkrant, p. 3-4.
13. "Nieuwe website Centrum Vlaamse Architectuurarchieven", aankondiging op website FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. 28/10/2008
14. "Nieuwe website voor het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAa)", aankondiging in *E-zine Archiefbrief Provincie West-Vlaanderen*, jg. 9, nr. 3, december 2008.

15. "Ontdek de website wederopbouw", *E-news Bouw & Wonen* – editie 1470, 11/12/2008.
16. "Publicatie CVA [sic]: Handleiding Architectuurarchieven: materiële zorg", *Het Archiefforum* (website), 09/07/2008.
17. "VAi architectuurprogramma in april", *E-news Bouw en Wonen*, editie 1308, 03/04/2008.
18. 50.000 meter erfgoed! *Archieven in de provincie Antwerpen*. Kring van archivariissen van de provincie Antwerpen, (folder), 2008, p. 17.
19. Daenen, Ward, "Veiligheid Belgische architectuurarchieven verschilt van locatie tot locatie", *De Morgen*, 16/05/2008, p. 23.
20. De Caigny, Sofie, "Wonen tijdens het interbellum", *Open Monumentendag Vlaanderen*, www.openmonumenten.be
21. Desender, Marc, "Materiaal rond wederopbouw gezocht", *Het Laatste Nieuws*, 03/04/2008, p. 17.
22. *Docomomo Electronic Newsletter*, 09/02/2008 (aankondiging publicatie Isgour en publicatie Amsab over Brunfaut).
23. Gesprek Greet Sammyn met Sofie De Caigny n.a.v. lancering www.wederopbouw.be , radioprogramma De Kunstcaravaan op KLARA, 20/12/2008.
24. Kwakkenbos Lars, "Compromis" A+, 215, 01/12/2008, p. 81.
25. Provo, Bregje; De Caigny, Sofie, "Architectuurarchieven: onuitputtelijke bron van informatie over onroerend erfgoed", *Open Monumentendag Vlaanderen*, www.openmonumenten.be
26. Steen, Gudrun, "Archieven op zoek naar info over wederopbouw", *Het Laatste Nieuws* (Westhoek), 14/03/2008, p. 19.
27. Steen, Gudrun, "Info gezocht over wederopbouw", *Het Laatste Nieuws* (Middenkust, Westkust), 18/03/2008, p. 16.
28. Steen, Gudrun, "Wederopbouw van Westhoek op website", *Het Laatste Nieuws*, 16/12/2008, p. 21.
29. Swimberghe, Piet, "Online archieven architectuur", *Knack weekend*, 29/08/2008.
30. Van Regenmortel, Eva, "Op zoek naar wederopbouwarchieven", *In de steigers*, jg. 15 (2008), nr. 1, p. 22-23.

Bijlage 4: Registratie van privaatrechtelijke architectuurarchieven

Overzicht 2008 met het aantal fiches met het trefwoord 'architectuur' in ODIS :

Type steekkaart	Aantal ingevoerde steekkaarten	Aantal publiek beschikbare steekkaarten
archieven	62 (waarvan 21 door CVAa en 41 door andere partners)	43 (waarvan 19 door CVAa en 24 door andere partners)
Instellingen	6 (waarvan 3 door CVAa en 3 door andere partners)	0
Personen	65 (waarvan 37 door CVAa en 28 door andere partners)	30 (waarvan 18 door CVAa en 12 door andere partners)
Publicaties	30 (waarvan 27 door CVAa en 3 door andere partners)	19 (waarvan 17 door CVAa en 2 door andere partners)
totaal	163 (waarvan 88 door CVAa en 75 door andere partners)	92 (waarvan 54 door CVAa en 38 door andere partners)

ODIS staat voor Onderzoekssteunpunt en Databank intermediaire structures in Vlaanderen, 19de en 20ste eeuw.

In de via het web te consulteren ODIS-databank worden door de diverse partners (waaronder het CVAa) gegevens i.v.m. organisaties, personen, periodieken, archieven en verkiezingsuitslagen verzameld en met elkaar verbonden. Data uit de vele, verspreide gegevensbanken en repertoria die in België werden aangemaakt, kunnen aldus worden geactualiseerd, gecentraliseerd en gerelateerd, met een optimale en hernieuwde wetenschappelijke valorisatie als gevolg. Archiefbank Vlaanderen is geïntegreerd in het relationele datamodel van de ODIS-databank. De ODIS-databank opereert als een soort 'moederdatabank' voor Archiefbank Vlaanderen, onder meer voor de "authority records" van archiefvormers en de steekkaarten voor archiefbestanden. Door de integratie van beide databanken kunnen de steekkaarten van Archiefbank Vlaanderen

inhoudelijk worden gekoppeld met organisaties, personen, periodieken en verkiezingslijsten, in zoverre zij daarover informatie bevatten.